

ISSN 2181-7138

МУАЛЛИМ ХЭМ ҮЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИУ

Илимий-методикалық журнал

2023

1/3-сан

*Ўзбекистан Республикасы Министрлер Кабинети жанындагы
Жоқаргы Аттестация Комиссиясы Президиумының
25.10.2007 жыл (№138) қарары менен дизимге алынды*

*Қарақалпақстан Баспа сөз хәм хабар агентлиги тәрәпинен
2007-жылы 14-февральдан дизимге алынды.
№01-044-санлы гүўалық берилген.*

Нөкис

Karimjonov A. “Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi” asosida boshlang‘ich ta‘lim tizimini takomillashtirish davr talabi	308
Matupayeva Sh. Z. Inklyuziv ta‘limning imkoniyati cheklangan bolalar uchun ijtimoiy ahamiyati	312
Ochilov F. I. Kompetensiyaviy yondashuv asosida boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga tabiiy-ilmiy bilimlarni o‘rgatish imkoniyatlari	319
Jabborova O., Saparbayeva D. Boshlang‘ich ta‘lim nazariyasi diagnostikasi	327
Sultanov T. M. Ilk boshlang‘ich ta‘lim pedagogikasining muhim jihatlari va izohi	335
Maxmudova D. M., Mirxalilova N. A. Funktsional savodxonlik tushunchasi va uni shakllantirish usullari	340
Ochilov F. I., Ashurova F. S. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida tabiiy-ilmiy bilimlar hamda mustaqil o‘qish ko‘nikmalarini shakllantirish usullari	347
Hikmatov I. M., Ochilov F. I. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini ma‘naviy-ma‘rifiy faoliyatga tayyorlashning innovatsion texnologiyalari	355
Rustamova N. X. “Boshlang‘ich ta‘limda yosh fiziologiyasi va gigiyenasi” fanining ahamiyati	364
Usmonova Q. S. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida tankidiy fiklashni shakllantirishda pedagogik – psixologik integratsiya va uzluksizlik	370
Karshiyeva D. E. Boshlang‘ich ta‘lim sotsiologiyasi mazmuni	376
Abdurashidov A. Maktabgacha ta‘lim pedagogikasining dolzarb muammolari	382
Назирова Г. М. Ривожлантирувчи марказ: Халқ қўшиқлари ва ўйинлари болаларда миллий ғурур ҳиссини тарбиялаш воситаси сифатида	392
Эсонова М. А. Практическая деятельность детей в дошкольном образовательном учреждении	402
Арсланова Г. Дж., Панкина М. С. Воспитание национальных и общечеловеческих ценностей у младших школьников	409
Арсланова Г. Дж., Сытина Н. В. Инклюзивное обучение в начальном образовании	414

ФИЗИКАЛЫҚ ТӘРБИЯ ХЭМ СПОРТ

Alimardonov A. N. “Bolalar sportini rivojlantirishda milliy o‘yinlarining ahamiyati”	419
Alimov Q. A., Daminov I. A. Sog‘lom turmush tarzining tarixiy rivojlanishi va uning mohiyati	425
Toshbayev X. Y. Maktabdan tashqari jismoniy tarbiya va sport ishlarini amalga oshirishning takomillashtirish yo‘llari	430
Jo‘rayeva S. B. Kurashchi qizlarning trenirovka jarayonida texnik tayyorgarligini takomillashtirish yo‘llari	434
Mengliboyeva O. A. Халқ педагогикасида болаларнинг ўйини ва унинг тарбиявий аҳамияти	438
Toshboev B. SH. Sport tibbiyotida qo‘llaniladigan tibbiy nazorat usullari	443
Alimov Q. A., Xo‘jayev O‘. X. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining chaqqonlik sifatlarini tarbiyalashda muvofiqlashtirish qobiliyatini rivojlantirish texnologiyasi	446
Xo‘jayev A. Q. Kuchli tayyorgarlik vositalaridan foydalangan holda yosh erkin kurashchilarning texnik tayyorgarligini takomillashtirish metodikasi	451
Payg‘amova S. Qisqa masofaga yuguruvchilarni yillik tayyorgarlik mashg‘ulotlarini rejalashtirish	455
G‘afforova D. B. Gandbolchilarning hujum va himoyadagi texnik usullarini rivojlantirish metodikasi	459
Худайберганов О. К. Педагогические аспекты проблемы ценностного отношения к физической подготовке у курсантов и слушателей высших учебных заведений структуры МВД Республики Узбекистан	463
Ашуров Б. Ш. Стритбол в Республике Узбекистан	469

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA TANKIDIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISHDA PEDAGOGIK – PSIXOLOGIK INTEGRATSIYA VA UZLUKSIZLIK

Usmonova Q. S.

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

“Boshlang‘ich ta‘lim metodikasi” kafedrası o‘qituvchisi

Tayanch so‘zlar: tanqidiy fikrlash, jarayon, didaktika, o‘zlashtirish, qobiliyat, maqsad, mazmun, shakllar, metod va usullar, vosita va motivlar, boshlang‘ich ta‘lim.

Ключевые слова: критическое мышление, процесс, дидактика, приобретение, способность, сел, содержание, формы, приемы и методы, средства и мотивы, начальное образование.

Key words: critical thinking, process, didactics, acquisition, ability, goal, content, forms, techniques and methods, means and motives, primary education.

O‘quvchilarning o‘quv jarayoniga qiziqishini oshirish, ularning mustaqilligi va faolligini ta‘minlash, tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan o‘quv jarayoni mazmunini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, o‘quvchilarga bilim berish va ularning erkin kuzatishini qo‘llab-quvvatlash zarurati birinchi navbatda o‘qituvchilar tomonidan qondirilishi kerak.

Ma‘lumki, mavjud ilmiy adabiyotlarda o‘quvchi bilimi, uning mustaqil kuzatish ko‘nikmalari ko‘pincha “zakovat”, “intellekt”, “bilimga intilish” tushunchalari bilan birga qo‘llaniladi. Bu tushunchalar o‘rtasida ham pedagogik, ham psixologik jihatdan ma‘lum farqlar mavjud. Buyuk mutafakkir Alisher Navoiy “zakovat” tushunchasi “bilim”dan ham kengroq tushuncha ekanligini ta‘kidlab, uning qator daraja va sifatlarini belgilab bergan. Bu fazilatlarining ba‘zilari bilimga ham tegishli.

Mustaqil ijodiy fikrlashni rivojlantirish o‘quvchini o‘quv jarayonida izlanishga undaydi. U inson aqliy faoliyatining eng muhim tomonlarini ko‘rsatadi. Bunday sharoitda o‘quvchilar faol ravishda evristika yechimlarni izlaydilar va topishga harakat qiladilar. Boshlang‘ich sinf boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishda ularning ruhiy holatini hisobga olish zarur. Shu munosabat bilan J.J.Piagetning “Bolaning aqliy rivojlanishi diagnostikasi”, L.S.Rubinshteynning “Taqlidlangan perseptiv

harakatlarning assimilyatsiya darajasini aniqlash”, M.E.Bershadskiyning “Vizual va vizual aqliy harakatlarning diagnostikasi”, “Mantiqiy fikrlash”. E.G‘oziyev. “harakatni shakllantirish” kabilar katta ahamiyatga ega.

O‘quvchining bunday aqliy operatsiyalarni samarali amalga oshirishi ko‘p jihatdan unga berilgan ta‘lim sifatiga bog‘liq. Boshlang‘ich sinf boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ijodiy fikrlash orqali idrokni rivojlantirish bevosita badiiy asarlar, tasviriy san‘at namunalari yordamida amalga oshiriladi.

Natija induktiv-deduktiv fikrlash orqali ta‘minlanadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchi o‘quvchilarida ixtiyoriy diqqat, xotira, idrok, tafakkur, nutq, emotsional iroda kabi psixik jarayonlar rivojlanganligi sababli, atrofdagi pedagogik muhitni yaxshilash o‘qituvchidan katta mahorat talab qiladi. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari bolalarning qiziqishini qondirishga harakat qilishlari va shu asosda fanga qiziqishni rivojlantirishlari kerak.

Ma‘lumki, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarning tafakkuri majoziydir. Shuning uchun ular o‘rganishga va bilim olishga qiziqishadi. Ularning tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun eng samarali didaktik vositalar va usullardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Ta‘lim ko‘rgazmali qurollar va didaktik vositalar yordamida tashkil etiladi, o‘quv materialining rang-barangligi va ifodaliligi ko‘p jihatdan ularning aqliy dunyosiga ta‘sir qiladi. “Ularning kayfiyatiga o‘qish natijalari, baholari va bajargan ishlari ta‘sir qiladi. Bu borada o‘qituvchi tomonidan ularga qaratilayotgan e‘tibor alohida ahamiyatga ega. Pedagogik diagnostikada masshtablar va taqqoslash usullaridan to‘g‘ri foydalanish katta ahamiyatga ega.

Miqdor haqida gapirganda, “empirik nisbiy” iborasining ma‘nosini tahlil qilish kerak. Diktantda to‘g‘ri yozilgan so‘zlar “empirik faktlar sonini” tashkil qilishi mumkin. Asror 44 so‘z, Akbar 34 so‘z, Mohira 28 so‘z diktant yozgan bo‘lsa, biz Asrorning Mohiraga qaraganda Akbar va Akbardan ko‘ra to‘g‘ri so‘zlari borligini emas, balki Asrorning Mohiraning so‘zlaridan ham to‘g‘riroq ekanligini tushunamiz. Empirik faktlar bir-biri bilan muayyan munosabatlarga ega. Miqdoriy o‘lchov buni aniq ko‘rsatishi kerak. Biroq she‘rni ifodali o‘qigan, badiiy asar kompozitsiyasini to‘liq aks ettirgan kichik maktab o‘quvchilarining fanni o‘zlashtirish darajasini o‘lchash qiyin. Shuning uchun bugungi kunda o‘lchov darajasiga mos keladigan quyidagi o‘lchovlar mavjud:

- nominal shkala;
- tartib shkalasi;
- intervali shkala
- nisbatlar yoki nisbatlar shkalasi.

Tanqidiy fikrlash darajasini qurishda siz tartibni aniqlaydigan o'lovlardan foydalanishingiz mumkin. Masalan, o'quvchilarning guruhlarda muloqot qilish qobiliyatini aniqlash uchun ular haqida "o'rganish" materialini to'plash kerak. Yig'ilgan ma'lumotlarga asoslanib, ularning o'tkazuvchanlik darajasini aniqlash uchun asos yaratiladi. Quyidagi formulaga asoslanib, yoshlarning muayyan fazilatlarini, fanlarni bilish darajasini aniqlash mumkin:

$$RR = \frac{cumf - f}{2N} \cdot 100$$

Bunday holda, R – bu shaxsning oldindan belgilangan reytingi (0 dan 34 ballgacha);

f – bir xil tavsiflovchi xususiyatga ega bo'lgan subyektlar soni;

kumulyativ chastota;

N – tashxis qo'yiladigan ishtirokchilarning umumiy soni.

Agar o'quvchilarni ingliz tilidagi so'zlarni bilishiga qarab tasnif qilsak, ularning til bilish darajasi har xil bo'ladi.

Agar siz buni diagrammada tasvirlasangiz, unda tartibni aniqlovchi shkalaning muhim farqlovchi xususiyatlari ochiladi:

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining tanqidiy fikrlash shkalasi 1 dan 5 gacha bo'lishi mumkin, ammo shkaladagi pozitsiyalarni ajratib turadigan intervallar har xil bo'ladi. Biz joylar haqida aniq fikr yuritishimiz mumkin, lekin ular orasidagi intervallar haqida bir xil narsani ayta olmaymiz.

Bu shkala ketma-ketlik va tartibni belgilaydi.

Tanqidiy fikrlashning shakllanish darajasini aniqlash o'lov natijalarining haqiqiyli va ishonchliligi talablariga javob berishi kerak. O'lov sifatiga quyidagi talablar qo'yiladi:

- 1) obyektivlik.
- 2) Ishonchlilik.
- 3) Muvofiqlik

O'lovning obyektivligi barcha ishtirokchilar uchun mutlaqo teng sharoitlarni yaratishni talab qiladi.

Ma'lumotlarni tahlil qilishning obyektivligi o'quvchilarning tanqidiy fikrlashini shakllantirishda pedagogik-psixologik yaxlitlik va uzluksizlikni amalga oshirish uchun alohida qiziqish uyg'otadi. An'anaviy baholash tizimida ma'lumotlarni tahlil qilishning obyektivligi past. Masalan, bir xil yozma ish turli o'qituvchilar tomonidan turlicha baholanadi, ya'ni baholash ob'ektiv bo'lmaydi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarda tanqidiy fikrlashni shakllantirishda o'quvchilar tomonidan bildirilgan hukmlarning obyektivligi alohida pedagogik

ahamiyatga ega. O'quvchining yozma ishini baholashda bildirilgan fikrlarning xolisligi va haqqoniyligiga alohida e'tibor qaratish lozim.

O'quvchi tomonidan bildirilgan tanqidiy fikrning ishonchliligi uning taqdim etgan dalillari bilan belgilanadi. Dalillar qanchalik ishonchli bo'lsa, bildirilgan fikr shunchalik ishonchli bo'ladi. Agar ba'zi dalillar bildirilgan fikrning to'g'riligini tasdiqlasa, xuddi shu dalil fikr uchun ma'lum darajada aniqlikni ta'minlaydi.

Tanqidiy fikrlashning haqiqiyligi uning darajasini belgilaydi. G'oyaning to'g'riligi uning darajasini yaqqol ko'rsatadi, masalan, tanqidiy fikrlash darajasi yuqori, tanqidiy fikrlash darajasi o'rtacha yoki tanqidiy fikrlash darajasi past bo'lgan boshlang'ich sinf o'quvchilarda.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarning faol tanqidiy fikrlashlari ularning asab tizimining faollashishiga ham bog'liq. Ko'rinadi:

- o'z fikrini bildirish jarayonida yuzaga keladigan qiyinchiliklarni yengib o'ta oladi;
- maqsadga erishishda qat'iyatli bo'lish;
- o'quv faoliyatining intensivligi va unumdorligini saqlab qolgan holda uzoq vaqt davomida qiziq bo'lmagan vazifalarni bajarish qobiliyati;
- har xil tarbiyaviy vaziyatlarda samarali faoliyat olib borib, qat'iy fikr bildira olish;
- muloqot va munozarada mustaqillikka intilish;
- masalan, yangi o'quv vaziyatlarida o'zlarining notanish, o'rganilmagan tomonlarini ko'rsatish imkoniyati.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan pedagogik tizimni yaratishda bir qator savollarga javob izlash kerak:

1. Boshlang'ich sinf o'quvchilarda tanqidiy fikrlash qanday pedagogik va psixologik sharoitlarda shakllanadi?

2. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining tanqidiy fikrlashiga qanday talablar qo'yiladi?

3. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish jarayonining pedagogik va texnologik tomonining o'ziga xos xususiyati nimada?

J.G'asanboyev, H.Sariboyev, G'.Niyozov, O.Xasanboeva, M.Usmonboyevalarning ta'kidlashicha, "o'qish hatto boshlang'ich maktab yoshiga (o'smirlik 11-12 yosh) o'tgan bolalar uchun ham muhim ahamiyatga ega, ammo talabning ortishi ba'zi holatlar subyektlarning o'zlashtirilishida vaziyatning «pasayishi» ni keltirib chiqaradi» [3, 32].

Shunday ekan, boshlang'ich sinf o'quvchilarida tanqidiy fikrlashni shakllantirishda pedagogik-psixologik yaxlitlik va uzluksizlikni hisobga olish boshlang'ich sinf o'qituvchilarining doimiy e'tiborida bo'ladigan vazifaga aylanishi kerak.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida sinfda, tabiatshunoslik, ona tili fanlari, sinfdan tashqari mashg'ulotlarda tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish samarali natijalarga erishiladi.

“Son – so'z turkumi” mavzusini o'qitishdagi pedagogik vazifa va tarbiyaviy natijalar.

Pedagogik vazifani o'rganish natijalari

- Olingan bilimlarni mustahkamlash
- O'quvchilarning darsga bo'lgan motivatsiyasini shakllantirish
- o'quvchilarning o'z-o'zini kuzatishini rag'batlantirish, ularni noan'anaviy o'qitish usullari orqali rag'batlantirish.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida fanga oid to'laqonli, yaxlit tasavvurlarni shakllantirish Mustaqil ishlarni bajarishda o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini baholash. Bilish kerak:

- O'rganilayotgan mavzu bo'yicha sifatlar to'plamidan “klaster” tuza olish va tahlil qila olish.
- bilimlarni egallash jarayoni va o'qitishning noan'anaviy usullari haqida ishonchli ma'lumotlarga ega bo'lish.
- Son-so'z turkumining “B-B-B” jadvali asosida kichik guruhlarda ishlash.

Biz tinish belgilari bilan chiroyli va to'g'ri yozishni o'rganamiz va rivojlantiramiz.

Usul va uslublar Klaster, B-B-B jadvali, aqliy hujum

O'quv qo'llanmalari, o'quv-metodik qo'llanmalar, ko'rgazmali qo'llanmalar, “San qatorlari” mavzusidagi darslikning elektron varianti.

Ta'lim shakli Individual, guruhli ish (frontal)

Ta'lim shartlari Guruhda ishlash uchun mo'ljallangan sinf

Monitoring va baholash B-B-B jadvalini yaratish orqali aqliy hujum klasterini yaratish.

Dars texnologiyasi jadvalidan ko'rinib turibdiki, o'quvchi faoliyatining xarakteri tavsiya etilgan metodning samaradorligini belgilab berdi. O'qituvchi o'quvchilarni faollashtiruvchi usullardan mohirona foydalanadi, muammoli o'qitish usullari bilan uyg'unlashadi, ta'lim jarayonida samarali natijalarga erishish uchun zamin yaratadi.

O'qish darsida biz quyidagi misol yordamida boshlang'ich sinf o'quvchilarida tanqidiy fikrlashni shakllantirish jarayonini ko'rib chiqamiz:

O'quvchilarning aqliy faoliyatida muammoli vaziyatlarni yaratish qiziquvchanlik, o'tkir aql, mustaqillik, bilim olishga qiziqish va ijodkorlikka intilish kabi fazilatlarni tarbiyalaydi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida tanqidiy fikrlashni shakllantirishda muammoli o'qitish usullaridan foydalanish ham muhim ahamiyatga ega. Ularning yangiliklar ongi bilan tanishtirish, tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish real pedagogik vaziyatlarni yaratishni taqozo etadi. Bu jarayon turli ta'lim konsepsiyalari va nazariyalaridan foydalangan holda ta'lim muassasalarida ishlab chiqilgan va qo'llanilgan.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida tanqidiy fikrlashni shakllantirishda sub'ektiv-emotsional bilish qobiliyatini rivojlantirish kerak. Buning uchun didaktik vazifalarni, o'quvchilarga pedagogik ta'sir ko'rsatishning maxsus usullari va mexanizmlarini ishlab chiqish zarur.

Tanqidiy fikrlashni shakllantirishda o'quvchilarda predmetli-emotsional bilish qobiliyatlarini rivojlantirish zarur. Buning uchun o'quvchilarga pedagogik ta'sir ko'rsatishning maxsus usullari va mexanizmlarini, didaktik vazifalar majmuasini ishlab chiqish zarur.

Adabiyotlar:

1. Hoshimov K., Nishonova S., Inomova M., Hasanov R. Pedagogika tarixi. – T.: “O'qituvchi”, 1996.
2. Hasanova A. O'quvchi yoshlar tarbiyasida rag'batlantirish va tanbeh mezoni. – T.: “O'zbekiston”, 1996.
3. Bepalko V. P. Slagayemye pedagogicheskoy texnologii. – M.: Pedagogika, 1989. –192 s.
4. Adizov B.R. Boshlang'ich ta'limni ijodiy tashkil etishning nazariy asoslari. – T.: T.N. Qori Niyoziy nomli O'zPFITI, 2002. – 276 bet.
5. Karimova V., Sunnatova R. Mustaqil fikrlash bo'yicha mashg'ulotlarni tashkil etish yuzasidan uslubiy qo'llanma. – Toshkent: Sharq, 2000. – 193 b.
6. Mahmudov. M.Ta'limni didaktik loyihalash. – T.: Fan, 1999. –179 bet.
7. Lienert G.A. Testaufbau und Testanalyse. Weinheim: – Beits, 1999. –48 r.

РЕЗЮМЕ

Maqolada tanqidiy fikrlash masalalarini tadqiq etish borasida ko'plab zamonaviy olimlar, pedagoglar, psixologlar va metodistlarning nazariy qarashlari haqida so'z boradi.

РЕЗЮМЕ

В статье рассказывается о теоретических взглядах многих современных ученых, педагогов, психологов и методистов на исследование проблем критического мышления.

SUMMARY

The article describes the theoretical views of many modern scientists, educators, psychologists and methodologists on the study of the problems of critical thinking.